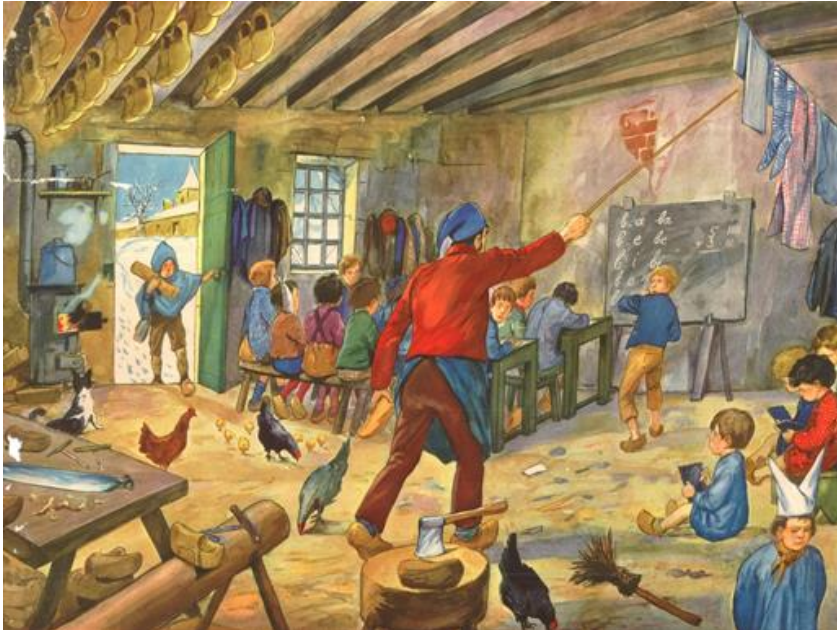

Higienisme, educació i colònies escolars al voltant de 1918

Jordi Brasó i Rius

Dept. Teoria i Història de l'Educació

GREPPS (Universitat de Barcelona)

Facultat d'Educació, 4 de juliol de 2018

1. La preocupació per la grup espanyola (1918) a la premsa	5
2. Un manual en favor del moviment, el joc i la salut: Los juegos en la infancia (Eleizegui, s.a)	11
3. L'aire lliure: higiene, salut i colònies	15
4. Referències per contextualitzar les imatges	37

1. La preocupació per la grup espanyola (1918) a la premsa

Imatge: Defuncions de grip a les capitals de província. A l'octubre va augmentar exponencialment la xifra amb 7900 morts (Parca gripal, 1918, 1)

A SARRASQUETA LE AGARRA LA PANDEMIA

Sarrasqueta, después de haber descubierto el microbio del garrutin y el bacilo de Pfeiffer o de la gripa y su profilaxia, cayó víctima de la terrible enfermedad.

¡No se explica el caso! Ha buscado en el diccionario el significado de la palabra Pandemia y dice: "Anemia por falta de pan", y a él aun le sobra el mendrugo del panquete.

No llama al doctor porque entonces son dos peligros, uno el de la pandemia, y el otro el de don Pantalón, su médico, que todo lo cura alcoholizando al enfermo con inyecciones.

Llama a su enfermera, doña Pancracia, que conoce mucho la pandemia a fuerza de curar gripasas, la que le receta canela a todo pasto, en alcohol sin desnaturalizar.

No sabe cómo emplear el alcohol, si metiéndoselo dentro de un frasco de aguardiente, o introduciendo el aguardiente del frasco dentro de su estómago.

Pide le traigan junto al pandémico lecho a la célebre bailarina La Gripal, por que dicen que sus bailes son canela pura, y embriagadora.

Para combatir la debilidad, se desayuna con chocolate a la vainilla y bucochos a la canela, almuerza tortilla alcoholizada al ron y arroz con leche ricado con mucha canela.

Después del almuerzo, juega con un perro color canela, y le besa las orejas por ser esto muy higiénico y entrar en la profilaxia contra la pandemia.

El alcohol, la canela y la fuerte impresión que le causó la sensacional derrota de Botafogo, le hacen saltar de la cama y queda, al fin, completamente desamparadísimo.

Dib. de Redondo.

Imatge: Humor davant la gripa (Redondo, 1918, 57)

¡No estornude!

Ciudadano a quien la gripe
puede ser que ataque pronto:
es posible que se enferme
cualquier día, no lo dude;
no pretenda hacerse el fuerte,
que equivale a hacerse el tonto;
no estornude.

Nunca tosa, y del que tosa corra
lejos, no se duerma,
porque es fácil que a su lado se
indigeste y se constipe
y después va a ser inútil que se
queje, si está enferma
de la gripe.

[...]

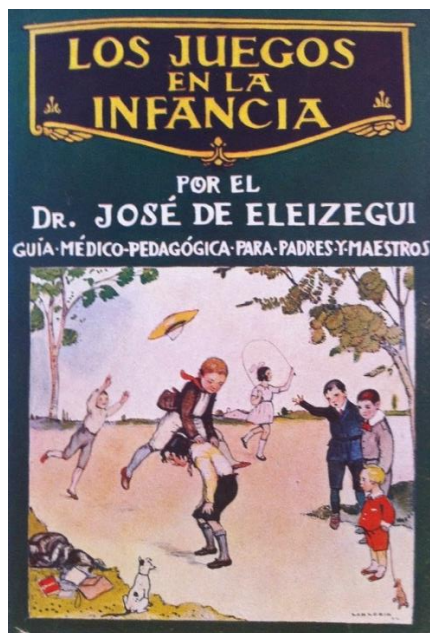
Cuando vean a un sujeto cuya
cara es sospechosa
nunca olviden ¡oh lectores! los
consejos de la higiene
y pregunten, precavidos:
-¿No le duele alguna cosa?
¿Ya la tiene?

Imatge i text: Poema satíric sobre la grip (García, 1919, p. 45)

Imatge: La publicació la *España médica* tractà la grip en molts dels seus números. El seu director en aquesta època fou el Dr. José de Eleizegui (10 junio de 1918, v. 8, n. 266)

2. Un manual en favor del moviment, el joc i la salut: *Los juegos en la infancia* (Eleizegui, s.a)

Imatge: Coberta del llibre del Dr. Eleizegui, *Los juegos de la infancia*

'¡Quietos!' Maldita frase que no se cae de los labios de legión de padres y educadores, hasta llegar a constituir todo un sistema de pedagogía. '¡Quietos!', grita el maestro en la escuela, imponiendo la inmovilidad a sus discípulos. '¡Quietos!', advierten madres y niñeras en el paseo, para que el chico no desluzca el traje nuevo o gaste en demasía las suelas de sus zapatos. Aquí y allí el quietismo impera y la inmovilidad manda. La vida es movimiento; el reposo es muerte (Eleizegui, s.a., 5)

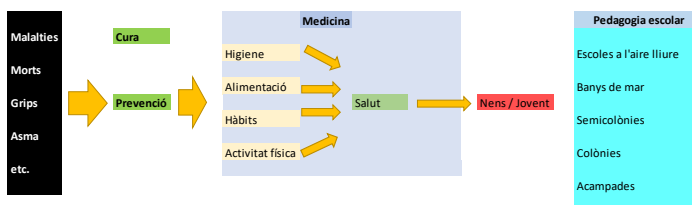
Y si el ejercicio da una normalidad fisiológica, y es a la vez la puerta de entrada de los elementos educativos, viene como consecuencia su acción de preservación moral. Las perversiones de este género son hijas o de estados patológicos o de quietismo e inactividades que dejan la fantasía suelta y el organismo entregado a sus propios instintos. El ejercicio que regulariza las funciones es, a la vez, la válvula de seguridad por la que tiene salida el vapor a presión de unas actividades inherentes a la edad. (Eizegui, s.f., 12)

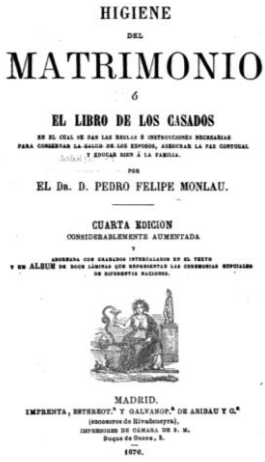
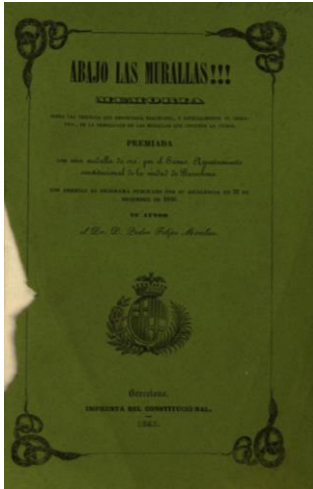
[...]

y aun cuando parezca absurdo, más faltas de ejercicio están las niñas que los niños. La razón está en los prejuicios que nos rodean respecto a la educación femenina, donde se concentra todo temor a movimiento desacompañado o a contracción muscular exuberante. Desde muy pequeña, se la provee de una sillita para que, quietecita, siga lecciones, quietecita repita la tabla, muy medrosa contesta a la doctrina y en posición adecuada cose y respuntea. Aun transigen con los ejercicios violentos de los chicos, pero ¿Qué la niña dé saltos, trepe por los árboles, juegue a la pelota o se seque jugando al escondite? ¡Eso no puede ser! 'Eso es hacer las marimachos', nos contestan las madres que buscan la perfectabilidad de la niña (Eizegui, s.f., 22-23).

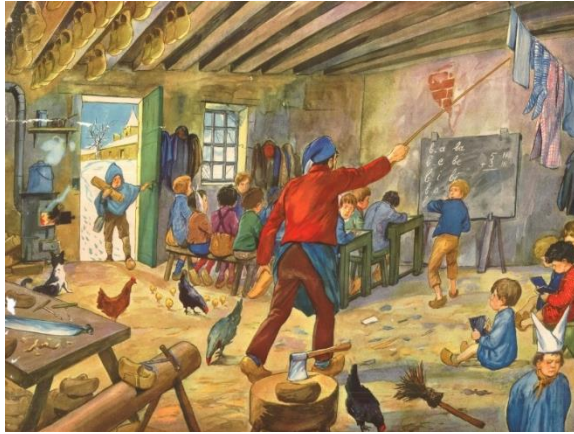
3. L'aire lliure: higiene, salut i colònies

Taula 1: La tasca pedagògica de la Comissió de Cultura i l'Ajuntament de Barcelona (1918, 1920a, 1920b, 1921a, 1921b, 1922) tenia un caràcter preventiu [Elaboració pròpia]

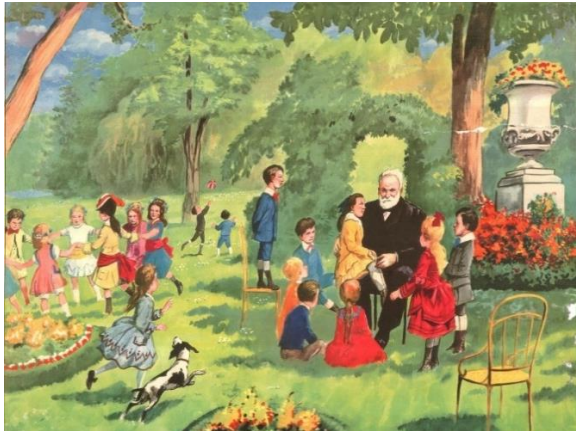

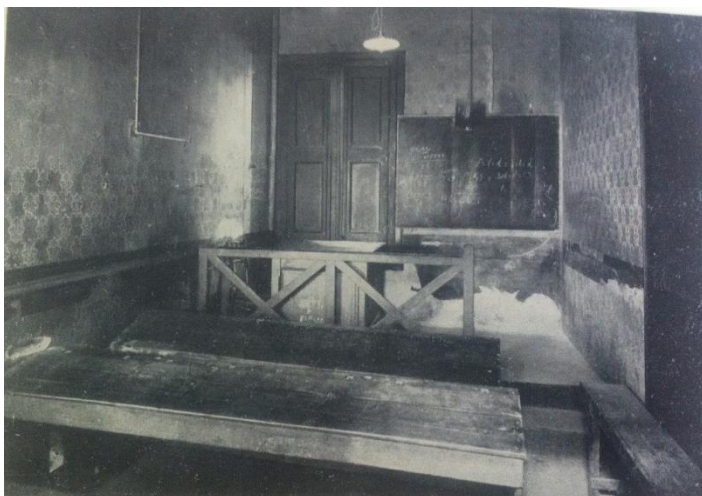
Imatges: Cobertes i portades de quatre obres de Monlau (1841, 1857, 1867) en les quals l'element higiènic hi és present. Són exemples juntament amb d'altres tractats com *Higiene Industrial* (1856), *Higiene del alma* (1858) o *Higiene pública* (1872).

Imatge: Una escola típica, en un lloc atípic. Destaca la brutícia i la falta de condicions higièniques (Jules Ferry et l'école primaire, s.a.)

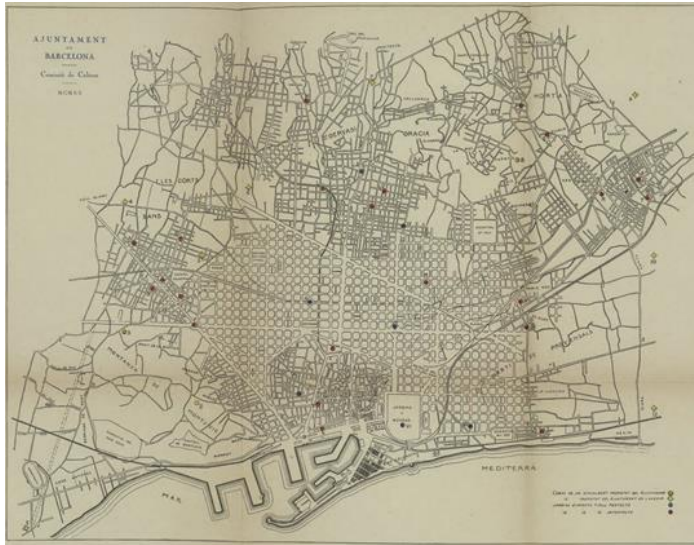
Imatge: Jardí i exemple de vida a l'aire lliure (Victor Hugo, s.a)

Imatge: Escoles Velles de Barcelona (Ajuntament de Barcelona, 1922, 160a)

Imatge: Gràfica comparativa entre Barcelona i diverses grans ciutats en relació amb la superfície de parcs i de població. Barcelona té 5483 habitants / hectàrea de parc (Ajuntament de Barcelona, 1920b, p. 23)

Imatge: Camps de joc i jardins d'infants a Barcelona (Ajuntament de Barcelona, 1920b, 71)

POBLACIONS	DISTRIBUCIÓ DE LES COLÒNIES BARCELONESES EN ELS ANYS														TOTALS
	1915	1917	1916	1915	1914	1913	1912	1911	1910	1909	1908	1907	1906		
	Abrera														
Alella														1	
Arbúcies														1	
Arenys de Mar														1	
Arenys de Munt														1	
Aiguafreda														1	
Banyoles														3	
Bianes														2	
Rorredrà														10	
Cabrils														2	
Caldes de Montbui														1	
Calells														1	
Campdevànol														5	
Cantalòps														2	
Capdella														2	
Cardener														5	
Castellbisbal														2	
Castellterol														2	
Centelles														2	
Ceret														4	
Corvera														6	
Colbató														2	
El Collell														15	
Esparraguera														8	
Espluga de Francolí														8	
Falset														4	
Gualba														1	
La Escala														11	
Llinàs del Vallès														3	
Malgrat														4	
Martorell														1	
Mieres														1	
Montfrol														3	
Montblanc														2	
Moià														3	
Mura														7	
Olesa de Montserrat														6	
Olost de Llinçanès														1	
Olot														1	
Palafrugell														4	
Perafita														2	
Piera														2	
Prats de Llinçanès														8	
Ripoll														4	
Rubi														1	
Salou														1	
Sallent														4	
Sant Andreu de Llovaneres														10	
Sant Boi del Llobregat														2	
Sant Celoni														2	
Sant Cugat del Vallès														3	
Sant Feliu de Codines														3	
Sant Feliu de Guíxols														3	
Sant Feliu de Palerols														4	
Sant Hilari														1	
Sant Pere Pescador														6	
Sant Pere de Premià														6	
Sant Pol de Mar														5	
Santa Coloma de Farnès														2	
Santa Maria de l'Estany														1	
Sentmenat														8	
Taradell														1	
Torrassa														3	
Teià														4	
Tiana														1	
Touss														7	
Tortosa														7	
Torredembarra														4	
Vidreres														6	
Vilassar de Mar														6	
TOTALS	31	30	25	22	27	26	27	26	24	22	21	12	6	299	

Imatge: Colònies fins 1918 (Ajuntament Constitucional de Barcelona, 1918, p. 18)

Ajuntament de Barcelona

Colònies Escolars de l'any 1918

Patronat Individual del nen ric a favor del nen pobre

Don a nom del
seu fill que viu al
carrer de n.º pis porta es subscriu
per la quantitat de pessetes cent, per a sufragar l'estada a
fora, durant el mes d'agost d'aquest any, del nen

d'edat anys, fill de D.
i de D.^a que habita
al carrer de n.º pis porta

Barcelona de juny de 1918

EL SUSCRIPTOR,

NOTA.— Un cop tramès el present Butlletí a la secretaria de les Colònies Escolars i
Escoles de Bosc, mitjançant rebut, es passarà a domicili a recollir l'import de la subscripció.

Imatge: Butlletí per al nen ric per ajudar al nen pobre
(Ajuntament Constitucional de Barcelona, 1918, p. 10)

Ben nodrits

Nenes examinades: 483. Nens: 567

<u>Edat</u>	<u>Nenes</u>	<u>Nens</u>	<u>Total</u>
8	8	10	18
9	12	9	21
10	11	15	26
11	13	15	28
12	14	24	38
13	11	8	19
	<u>69 = 14'28 %</u>	<u>81 = 14'28 = 150</u>	

Imatge: Ajuntament de Barcelona, 1920a, 14

Resum de les dades anteriors

<u>Afectes de</u>	<u>Nenes</u>	<u>Nens</u>	<u>Total</u>
Tuberculosi pulmonar	12	21	33
Adenopatia tràqueo-bronquial	47	107	154
Poli-micro-adenopatia cervical	118	111	229
Bronquitis (crònica i de repetició)	28	51	79
Hipertrofia amígdals (palatina i faringia).	41	64	105
Anèmia i clorosi	168	132	300
Bona nutrició	69	81	150
TOTAL	483	567	1050

Imatge: Ajuntament de Barcelona, 1920a, 15

SECCIÓ DE NENS						
<i>Promig del pes trobat ans i després dels banys</i>						
Nens pesats: 161. Banys presos: 20						
27 nens de	8 a	9 anys =	Promig ans dels banys	22'244	després	23'455 augment = 1'211 gs.
25 » »	9 »	10 » =	» » » »	23'507 »	25'136 »	= 1'629 »
28 » »	10 »	11 » =	» » » »	27'126 »	28'759 »	= 1'633 »
41 » »	11 »	12 » =	» » » »	29'614 »	31'057 »	= 1'443 »
33 » »	12 »	13 » =	» » » »	31'752 »	33'241 »	= 1'489 »
7 » »	13 »	14 » =	» » » »	33'928 »	35'500 »	= 1'572 »

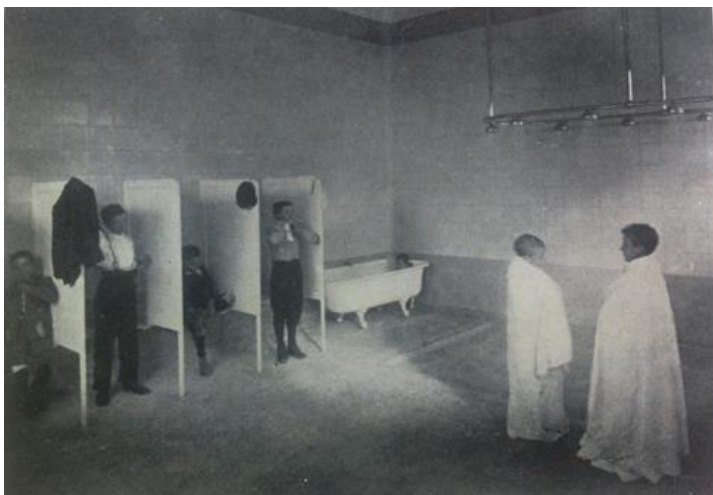
Imatge: Ajuntament de Barcelona, 1920a, 27

SECCIÓ DE NENES						
<i>Promig del pes trobat ans i després dels banys</i>						
Nenes pesades: 157. Banys presos: 20						
33 nenes de	8 a	9 anys =	Promig ans dels banys	22'379	després	23'241 augment = 0'862 gs.
29 » »	9 »	10 » =	» » » »	24'426 »	25'855 »	= 1'429 »
24 » »	10 »	11 » =	» » » »	26'666 »	28'133 »	= 1'467 »
29 » »	11 »	12 » =	» » » »	29'160 »	30'504 »	= 1'344 »
27 » »	12 »	13 » =	» » » »	35'850 »	38'410 »	= 2'560 »
11 » »	13 »	14 » =	» » » »	40'000 »	42'000 »	= 2'000 »

Imatge: Ajuntament de Barcelona, 1920a, 28

Imatge: Gabinet antropomètric a l'Escola del Bosc de Montjuic (Ajuntament de Barcelona, 1921b, 16)

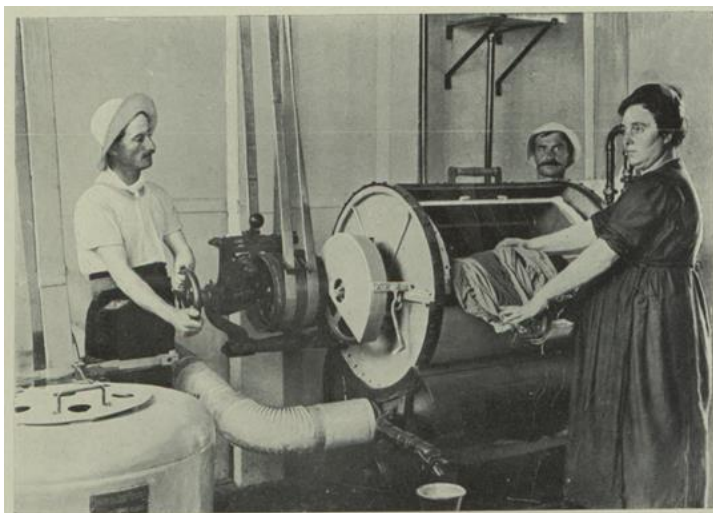
Imatge: Secció de dutxes de nens de l'Escola de Bosc al parc de Montjuich (Ajuntament de Barcelona, 1922, 127i)

Imatge: Dutes de la secció de nenes a l'Escola de Bosc del parc de Montjuich (Ajuntament de Barcelona, 1921b, 31; Ajuntament de Barcelona, 1922, 127i)

Imatge: Dutxes durant els Banys de Mar, el 1921 (Ajuntament de Barcelona, 1921, 22)

Imatge: Servei de neteja i assecat de la roba durant els Banys de Mar. Ajuntament de Barcelona, 1921, p. 8

Fitxa antropomètica

Mes de 192

Noi de anys i mesos

Observació N.º

	Diàmetres	Índex		
Pes quilògrams grams				
Dinamometria {	Cran {	{		
			Pressió : Md Ml	ant.-post.
			Tracció : Md Ml	bipariet.
Elevació : Amb dues mans				
A L T U R A S				
Total (total)				
Cond.º aud. dret	Dit mig dret	Biacromtal		
Mentó	Mamelló dret	Bihumeral		
Eternal {	Melic	Bimamelonar		
			Forqueta	Bilíac extern
Extr. Infor.	Spín. íliaca dreta	Blespinal íliac		
Acromiòn dret	Gran trocanter dret	Bitrocanterí		
Interlin. rad.-hum. dreta	Artic. rodilla dreta			
Apòfst. estil rad. dreta	Bord. ínf. mal. ínt.º dret			

Imatge: Ajuntament de Barcelona, 1921b, 56

Imatge: Ajuntament de Barcelona, 1922, 172a

Imatge: Colònia escolar de Sant Feliu Guíxols, 1919 (Ajuntament de Barcelona, 1920a)

4. Referències per contextualitzar les imatges

- Ajuntament Constitucional de Barcelona (1913) *Les Colònies Escolars dels anys 1918 i 1919*. Barcelona, Comissió de colònies escolars i escoles del bosc.
- Ajuntament de Barcelona (1920a) *Bany de Mar per als alumnes de les Escoles de Barcelona*. Barcelona, Comissió de Cultura.
- Ajuntament de Barcelona (1920b) *Els Jardins dels Infants*. Barcelona, Comissió de Cultura.
- Ajuntament de Barcelona (1921a) *Escola del Mar*. Barcelona, Comissió de Cultura.
- Ajuntament de Barcelona (1921b) *Escoles a l'aire lliure del Parc de Montjuïc*. Barcelona, Comissió de Cultura.
- Ajuntament de Barcelona (1922) *Les construccions escolars*. Barcelona, Comissió de Cultura.
- Almeida, A. (2018) *Las colonias escolares en Gran Canaria*. Madrid, Mercurio.
- Ayuntamiento Constitucional de Barcelona (1916) *Reglamento para el régimen de las Colonias Escolares*. Barcelona, Imp. de la Casa de Caridad.
- Arada, R. (2008) El pressupost de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona de 1908: un referent pedagògic. *Temps d'Educació*, 34, 241-251.
- Arias, D. (25 de setembre 1918) Hablando con el Dr. Cortezo. *La acción*, 3(938), p. 3.
- Asenjo, G. (1 gener 1919) Carácter de la epidemia reinante en la Coruña. *Revista de Especialidades Médicas*, 22(601), p. 2-20.
- Borbonet, A.; Costa, E.; Mir, M.; Monge, M.; Sota, Q.; Terrades, J. (1993) *Apunts històrics sobre la història de l'ensenyament de la natura als Països Catalans*. Transcripció del Congrés de Cultura Catalana (1977). Barcelona, Fundació Roca Galès.
- Bovet, P. (1935) *Baden Powell. Educador de juventudes*. Madrid, Espasa-Calpe.
- Bovet, P. (1922) *Instinto luchador*. Madrid, Francisco Beltrán.
- Camps, J. (1974) *El pressupost de Cultura 1908. Problema d'actualitat*. Barcelona, Balmau.
- Capo, N. (s.a.) *Excursión y como se toman los baños de sol en casa*. Barcelona, Asociación Naturista Pentalfa.
- Capo, N. (1932) *Como se toman los baños al sol*. Barcelona, Nuñez y Ca.
- Cartilla moderna de higiene (1929) Barcelona, F.T.D.
- Cero (1 de novembre 1918) La Gripe. *España médica* 3(280), p. 9
- Chabás, J. (1918) Estudios importantes acerca de la epidemia gripal. *España Médica*, 3(285), 1-4.
- Cossio, M. B. (1888) Las colonias escolares vacacionales, *BLE*, 277, 206
- El estado sanitario (21 setembre 1918) El día en Barcelona. *El Figaro* 1(38), p. 15
- En el colegio médico (1918) *Boletín de la Revista Ibero-Americana de Ciencias Médicas. Suplemento* 44, 4(172), p. 607-608.
- Fernández, Dr. (13 novembre, 1918) La mundial epidemia. *Mundo gráfico* 3(368), p. 6.
- García, L. (16 de novembre 1918) El paraíso de los boticarios. *Caras y Caretas*, 1050, p. 49

- Francos, J. (23 juliol 1919) La salud y sus defensores. *Heraldo de Madrid*, 29(10456), p. 1
- García, L. (7 juny 1919) ¡No estornude! *Caras y Caretas*, 1079, p. 45
- García, P. (1886) *Tratado de higiene escolar*. Madrid: Lib. Hernando.
- J. S. B. (21 septiembre 1918) La lucha contra la epidemia. *El Figaro* 1(38), p. 17
- Kuhne, L. (1919) *Educación y crianza de los niños*. S.L., Kuhne & Vander.
- La gripe y el tífus (21 septiembre 1918) *El Figaro* 1(38), p. 17
- Léo, G. (1920) *Los pequeñines al sol*. Barcelona, Mariano Roig.
- Marañón, G. (1918) La epidemia de gripe. Discusión en la Real Academia de Medicina. *España Médica* 3(266), 1-3.
- Marañón, G.; Pittaluga, G. Ruiz, A. (20 de noviembre de 1918) Estudios importantes sobre la gripe. *España Médica* 3(282) p. 1-3.
- Monlau, P. (1841) *Abajo las murallas!!!* Barcelona, Del Constitucional.
- Monlau, P. (1857) *Elementos de higiene privada*. Madrid, Imp. y Est. de M. Rivadeneyra.
- Monlau, P. (1867) *Nociones de higiene doméstica y gobierno de la casa*. Madrid, Imp. M. Rivadeneyra.
- Monés, J. (2018) La higiene i la medicina escolars. De Pere Felip Monlau a Lluís Sayé. Bins Monés, J. *Educació, país, llengua*, Barcelona, Nautilus, 158-187.
- Muller, J. (1910) *Mi sistema. La vida al aire libre y los baños al sol*. Madrid, Internacional.
- Navarro, E. (12 de octubre 1918) La gripe en 1918. *El correo español* 32(9313), p. 3.
- Navarro, E. (1 de febrer 1919) La pandemia gripal en el mes de octubre. *El correo español* 31(9217), p. 3.
- Olavarrieta, J. (1928) *La salud por el sol (baños de sol)*. Madrid, Vda. De J. B. Bergua.
- Parca Gripal (1918) *El correo español* 31(9275), p. 1.
- Pozo, M. (2000) Salud, higiene y educación: origen y desarrollo de la Inspección Médico-Escolar en Madrid (1900-1931), *Areas. Revista Internacional de Ciencias Sociales*, 20, 95-119.
- Redondo (30 de noviembre 1918), A Sarrasqueta le agarra la pandemia. *Caras y Caretas*, 1052p. 57.
- Riera, D. (1938) *Som naturistes*. Barcelona, Eugènia.
- Soler, J. (1997) Aproximació a la situació de la infància. Bins, González-Agàpito, J. i Fundació Pere Vergés, *Pere Vergés. Una educació per a la ciutadania*. Barcelona, Edicions 62, p. 115-120.
- Vidal, E.; Redondo (30 de noviembre 1918) ¡No hay derecho! *Caras y caretas*, 1052, p. 58
- Violle, H. (1 de noviembre 1918) Pandemia de gripe. *España médica* 3(80), p. 5-7.
- Viviendas mortíferas (1918) *Nuestro tiempo* 3(240) p. 400-401.